

بافت قدیم

نصف جهان

فاطمه دهقان نژاد

با همکاری: دکتر مرتضی دهقان نژاد

سرشناسه : دهقان نژاد، فاطمه، ۱۳۴۷
عنوان و پدیدآور : بافت قدیم نصف جهان: فاطمه دهقان نژاد با همکاری مرتضی دهقان نژاد.
مشخصات نشر : اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان،
مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل، ۱۳۸۶

مشخصات ظاهری : ۲۰۶ ص

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۸۸-۲۳-۲

یادداشت : فیبا

عنوان دیگر : بافت قدیم نصف جهان

موضوع : اصفهان - آثار تاریخی

موضوع : اصفهان - راهنماها

شناسه افزوده : مرتضی دهقان نژاد، همکار

شناسه افزوده : مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل

رده‌بندی کنگره : ۷۶۸.۹/ص ۲۰۰۱ DSR

رده‌بندی دیویی : ۹۵۵/۹۳

نام کتاب: بافت قدیم نصف جهان

مؤلف: فاطمه دهقان نژاد با همکاری دکتر مرتضی دهقان نژاد

ناشر: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان

مدیر تولید: مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل

مدیر چاپ و ناظر فنی: مرتضی جنتیان

ویراستار: ناصر کریم‌پور / طرح جلد: وحید شریفی

لیتوگرافی: پویا / چاپ: اصفهان / صحافی: بابک

نوبت چاپ: اول / بهار ۱۳۸۶

قطع: رقعی / ۲۰۶ صفحه / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۸۸-۲۳-۲

مراکز پخش: ۶۲۸۸۳۸۸ - ۲۳۳۷۸۶۱ - ۰۳۱۱

طرح روی جلد: برج قوس؛ نماد نجومی و نمایانگر طالع شهر اصفهان که بر سر در بازار

قیصریه دیده می‌شود.

همگی حقوق این چاپ محفوظ و متعلق به مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل می‌باشد.

فهرست مطالب

۱ مقدمه
	فصل اول: شهرهای باستانی
۳ آغاز زندگی شهری
	اولین تمدنها در تاریخ
۷ تمدن بین النهرین
۸ بابل
۹ تمدن مصر
۱۰ تمدن ایران
۱۲ تمدن یونان
۱۳ تمدن رومی
	فصل دوم: اصفهان از آغاز تا اسلام
۱۷ ایرانیان
۱۹ شکل گیری اصفهان
۲۰ وجه تسمیه اصفهان
	ساختار کالبدی - اجتماعی شهر اصفهان، پیش از اسلام
۲۲ اصفهان دوره ماد و هخامنشیان
۲۳ اصفهان در دوره اسکندر
۲۴ اصفهان در عهد پارتها (اشکانیان)

اصفهان در دوره ساسانیان..... ۲۶

فصل سوم: اصفهان؛ از اسلام تا صفویه

شکل گیری شهرها پس از اسلام..... ۲۹

ساختار کالبدی شهر پس از اسلام..... ۳۱

فتح اصفهان به دست اعراب..... ۳۳

اصفهان در دوره آل بویه..... ۳۶

اصفهان در عهد سلجوقیان..... ۳۸

معماری و شهرسازی..... ۴۱

اصفهان عهد مغول..... ۴۲

معماری و شهرسازی..... ۴۳

اصفهان در زمان تیموریان..... ۴۴

شهر و شهرسازی عهد تیمور و جانشینان او..... ۴۶

فصل چهارم: اصفهان عصر صفویه..... ۴۹

پایتختی اصفهان و شهرسازی..... ۵۰

اقدامات شاه عباس..... ۵۲

شکوه و طراحی شهری اصفهان..... ۵۷

شهر اصفهان صفوی از دیدگاه سیاحان..... ۵۹

عناصر شهری در اصفهان عصر صفویه..... ۶۱

میدان نقش جهان..... ۶۳

مسجد..... ۶۴

مسجد جامع (مسجد جمعه)..... ۶۶

مسجد جامع عباسی (مسجد امام)..... ۶۷

۶۷	چهارباغ
۶۹	بازار
۷۳	کاروانسرا
۷۵	مدرسه
۷۶	گرمايه
۷۸	محلہ
۸۱	اصفهان پس از شاه عباس اول
۸۲	حمله افغانان به اصفهان
۸۵	حکومت افغانها

فصل پنجم : اصفهان؛ پس از صفویه

۸۷	اصفهان، در عهد نادر
۸۸	اصفهان در زمان قاجار
۹۳	اصفهان عهد پهلوی

فصل ششم : بافت قدیم شهری

۹۵	بافت و فضا
۹۹	بافت قدیم
۱۰۰	ویژگیهای بافت قدیم
۱۰۱	محورهای شهری
۱۰۲	ویژگی های محوطه های مسکونی بافت قدیم
۱۰۴	مسائل و مشکلات بافت قدیم اصفهان

فصل هفتم : سامان بخشی بافت قدیم

۱۰۷	سامان بخشی
-----	------------

۱۱۱	شرایط لازم جهت سامان بخشی
۱۱۲	شناخت
۱۱۲	مشارکت
۱۱۳	موانع سامان بخشی بافت قدیم
۱۱۴	کمبود سرمایه
۱۱۴	ارث
۱۱۵	وقف
۱۱۶	ناکارآمدی طرح های جامع و تفصیلی

فصل هشتم : بافت قدیم در سه محله تاریخی اصفهان

۱۲۱	مقدمه ای بر محلات تاریخی اصفهان
۱۲۳	محله تاریخی جوباره
۱۳۴	بناهای تاریخی
۱۳۷	سامان بخشی جوباره
۱۳۷	محله جماله
۱۳۹	بناهای تاریخی
۱۴۱	طرح سامان بخشی جماله
۱۴۳	محله جلفا
۱۵۳	فعالتهای فرهنگی ارامنه
۱۵۴	بناهای تاریخی
۱۵۵	تحولات بافت شهری جلفا
۱۷۵	فهرست جای ها
۱۹۱	منابع و مآخذ

فهرست تصاویر و نقشه ها

- ۱-۳- نقشه تاریخی ایران ۳۵
- ۲-۳- چگونگی توسعه اصفهان در گذر تاریخ ۵۳
- ۱-۶- مجموعه میدان نقش جهان اصفهان ۹۷
- ۲-۶- راسته بازار صفوی تا بازار مسجد جامع ۹۸
- ۱-۸- نقشه سید رضاخان از شهر اصفهان ۱۲۴
- ۲-۸- نقشه شهر اصفهان ۱۲۵
- ۳-۸- عکس هوایی محله‌های جویاره و جماله ۱۲۶
- ۴-۸- موقعیت محله جویاره و جماله ۱۳۲
- ۵-۸- مناطق یازده گانه شهر اصفهان ۱۵۵
- ۶-۸- نقشه محله‌های جلفا ۱۵۷
- ۷-۸- عکس هوایی محله جلفا ۱۵۸
- ۸-۸- نقشه محله جلفا واقع در غرب حکیم نظامی ۱۵۹
- ۹-۸- محور فرهنگی - تاریخی و گردشگری جویاره ۱۶۳
- ۱۰-۸- منار ساریان در محله جویاره ۱۶۴
- ۱۱-۸- منار ساریان ۱۶۴
- ۱۲-۸- منار دارالضیافه ۱۶۵
- ۱۳-۸- کنیسه یهودیان و مقبره کمال اسماعیل ۱۶۶
- ۱۴-۸- خانه یهودیان ۱۶۶

- ۱۶۷ ۸-۱۵- سقف خانه در جوباره
- ۱۶۸ ۸-۱۶- سامان بخشی بافت قدیم جوباره
- ۱۶۹ ۸-۱۷- مرمت منار ساریان
- ۱۷۰ ۸-۱۸- نوسازی در جماله
- ۱۷۱ ۸-۱۹- سامان بخشی کوچه جماله
- ۱۷۲ ۸-۲۰- سنگفرش محله جلفا
- ۱۷۳ ۸-۲۱- بنای تاریخی جلفا

www.ketab.ir

سخن ستاد نکوداشت

شهر اصفهان از معتبرترین شهرهای جهان اسلام است که جایگاه ویژه و شهرت خاصی دارد. این شهر را از دیرباز نصف جهان گفته‌اند. این نام نه تنها به دلیل زیبایی‌های طبیعی، که زاینده‌رود به شهر هدیه کرده است، بلکه به علت آثار هنری و نقش سیاسی، اقتصادی و فرهنگی‌اش به آن اطلاق شده است.

این اقلیم زادگاه خلاقیت‌ها و اندیشه‌های بلندی است که سالیان دراز درخشیده و در عرصه‌ی تمدن ایران و اسلام نقش بزرگی آفریده است. این شهر را از دیرباز مهد هنر و ساکنان آن را مردمانی هنرپرور دانسته‌اند که به هوشمندی، ذکاوت و هنرمندی شهره‌ی آفاق بوده‌اند. وجود مراکز بزرگ علمی هم‌چون نظامیه و حوزه‌های علمیه، فعالیت‌های هزاران هنرمند در ۸۵ رشته از صنایع دستی، وجود شش هزار اثر تاریخی و مذهبی، که برخی از آنها در فهرست آثار تاریخی جهان به ثبت رسیده است، و صدها جاذبه‌ی گردشگری و ثبت اصفهان به عنوان هفتمین قطب گردشگری جهان موجب شده است که این شهر بر تارک تمدن بشری بدرخشد. درخشش اصفهان در ادوار مختلف تاریخ ایران و اسلام بر هیچ کس پوشیده نیست. نزدیک‌ترین شاهد این مدعا، نقش این شهر در پیروزی انقلاب اسلامی و در دوران دفاع مقدس است.

در این خطه‌ی تابناک عالمان و اندیشمندان بزرگی ظهور نموده‌اند که سهم برجسته‌ای در تمدن اسلام و ایران برعهده داشته‌اند. در زمره‌ی این بزرگان می‌توان از راغب اصفهانی، ابوالفرج اصفهانی، ابونعیم اصفهانی،

صاحب بن عباد، علامه محمدباقر مجلسی، شیخ بهائی، آقاحسین و آقاجمال خوانساری، صائب و غیره نام برد.

انتخاب اصفهان به عنوان پایتخت فرهنگی جهان اسلام در سال ۲۰۰۶م از سوی چهارمین نشست وزرای فرهنگ کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، تأیید دیگری بر شکوه و اعتبار فرهنگ و هنر این شهر در دوران اسلامی است. این فرصت را باید به نیکویی دریافت و از آن در مسیر معرفی و اعتلای فرهنگ اصفهان و ایران اسلامی و تعامل هوشمندانه با جهان معاصر بهره برد.

ستاد نکوداشت اصفهان، پایتخت فرهنگی جهان اسلام با همکاری مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل بر آن است با انتشار آثار گوناگون زمینه‌ی بهره‌گیری پژوهشگران و علاقه‌مندان را از مطالعات مربوط به اصفهان فراهم نماید تا از این راه زوایای پیدای و پنهان این شهر را به نمایش درآورد. امید است که مرکز با چاپ این آثار زمینه‌ای را فراهم کند که علاقه‌مندان و پژوهشگران تا اندازه‌ای پاسخ پرسش‌های خویش را پیرامون اصفهان به دست آورند و بدین ترتیب، با هویت فرهنگی این شهر بیش‌تر و بهتر آشنا گردند.

ستاد نکوداشت اصفهان

پایتخت فرهنگی جهان اسلام

سخن مرکز

شهر، فرهنگ پدیداری به شمار می‌آید و مظهر تمدن بشری شناخته می‌شود. مهم‌ترین آثار ناشی از این فرهنگ را در بافت قدیم می‌توان یافت. شهرهای اسلامی همگی بافت قدیمی با اجزای مشابه دارند که بیانگر هویت اسلامی، تعامل فرهنگی و پیشینه‌ی مشترک کشورهای اسلامی است. بافت قدیمی شهر اصفهان با این ویژگی‌ها برآیند فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی است. این شهر عناصر فرهنگی و معماری دنیا را جذب و ذخیره کرده است. روابط اجتماعی در آن بر پایه‌ی ارزش‌های دینی و ملی سامان یافته و چهره‌ی فیزیکی‌اش یادآور هویت اسلامی ساکنان آن است. بافت اصلی و قدیمی این شهر دارای هویت خاص و فضایی فرهنگی و تاریخی است که ویژگی‌های آن بیش‌تر از آموزه‌های دین اسلام سرچشمه گرفته است. در این بافت، ارتباط ذاتی، کلی و ساختاری بین مذهب و فضای مصنوع شهری و مناسبات فردی و اجتماعی مشاهده می‌شود.

بافت اصلی و قدیمی اصفهان آثار تاریخی ارزشمندی را در خود جای داده است. از این میان، میدان نقش جهان چنان مورد توجه مراجع بین‌المللی فرهنگی چون یونسکو قرار گرفته که به عنوان دهمین میراث فرهنگی بشری به ثبت رسانیده است. این بافت از اندک بافت‌های قدیمی شهرهای جهان اسلام است که می‌توان چهار مسجد جامع تاریخی در آن یافت. در حالی که از نظر معیارهای سنتی شهرسازی اسلامی وجود دست

کم یک مسجد جامع از لوازم تشکیل شهر اسلامی است، در جهان امروز در بسیاری از این شهرها حتی یک مسجد جامع هم نمی‌توان یافت. مسجد جامع عتیق اصفهان، که نشانگر سیزده قرن معماری و پنج هزاره تمدن است، چون دایره‌المعارفی بی‌مانند برای شیفتگان هنرهای اسلامی است و سالانه تعداد زیادی بازدیدکننده را از اقصی نقاط جهان به تماشای خویش رهنمون می‌کند.

در بافت اصلی و قدیمی شهر آثاری بوده که امروزه برجای نمانده است، ولی تأثیر معنوی و ذاتی آنها در تکوین بناهای دیگر شهر منعکس می‌باشد؛ برای نمونه، از میدان عتیق آثاری برجای نمانده است، ولی تأثیر معنوی و ذاتی‌اش در تکوین میدان نقش جهان که بیش از پنج قرن پس از آن درافکنده شد، منعکس است؛ میدانی که آن را در زمره‌ی یکی از اضافات عجایب هفت‌گانه می‌دانند و دارای چنان کالبدی است که انسان خود را در آن هیچ می‌پندارد؛ چرا که حجم آن افزون بر ده میلیون برابر حجم پیکر انسان است و بیننده‌ی با بصیرت، خویش را در آن چون خرده‌کاهی در اقیانوس شگفتی‌ها سرگردان می‌یابد.

مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل جهت شناخت و احیای بافت اصلی و قدیمی شهر کتاب حاضر با عنوان "بافت قدیم نصف جهان" اثر سرکار خانم فاطمه دهقان‌نژاد با همکاری جناب آقای دکتر مرتضی دهقان‌نژاد را انتشار می‌دهد تا در شناخت اهمیت بافت قدیمی شهر گامی برداشته باشد. در این جا لازم است از عزیزانی که مرکز را در انتشار این اثر یاری رساندند تقدیر و تشکر گردد.

مسئولان ستاد نکوداشت اصفهان:

جناب آقای سیدمرتضی بختیاری استاندار و رئیس ستاد نکوداشت اصفهان، جناب آقای دکتر سیدمرتضی سقائیان‌نژاد شهردار و دبیر ستاد نکوداشت اصفهان، جناب آقای علی قاسم‌زاده مدیرعامل سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری و مسئول دبیرخانه‌ی ستاد نکوداشت اصفهان و جناب آقای سیدمسعود حسین میرزایی مسئول هماهنگی و ارتباطات دبیرخانه‌ی ستاد نکوداشت اصفهان؛

همکاران مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل:

جناب آقای محمدحسین ریاحی مسئول پژوهشی مرکز، جناب آقای علیرضا مساح مسئول اجرایی مرکز و جناب آقای مرتضی جنتیان ناظر فنی و مدیر چاپ.

دکتر محمد علی چلونگر

مدیر مرکز اصفهان‌شناسی و خانه ملل